

BİR DÜĞÜM NOKTASI OLARAK CEZAEVLERİ

Aydın ÇUBUKÇU*

Özet: Cezaevleri özellikle 1980 sonrasında yalnız içeri tıkılmış olanları değil, toplumsal ve siyasal bağlarla ilişkide oldukları bütün bir toplumu sarmış ve etkilemiştir. Ata Soyer için cezaevleri bir odak noktası olmuştur. Ata Soyer "mahkum" değil bir insan olarak yaklaşımın, belirli bir süre için özgürlüğü alınmış insanlara yönelik hekimliğin her boyutta mücadelesini vermiştir; hem bir hekim hem bir muhalif olarak.

Anahtar Sözcükler: Ata Soyer, Cezaevleri, Hekimlik

Prisons as a Nodal Point

Abstract: *This Especially in the period that followed 1980, prisons affected and "shook" not only "insiders" but also the society as a whole that "insiders" had their social and political ties. And these spaces became a focal point for Ata Soyer. With his approach, Ata Soyer, not as a "prisoner" but as a human being waged a struggle for those whose freedom was temporarily withheld by referring to all premises and dimensions of his profession; as a doctor and as an opponent.*

Key words: Ata Soyer, prisons, physician

Toplumsal ve siyasal etkinliğin bilinen basit bir ilkesi vardır: Bir eylem, öznel ve nesnel koşulları tamamlanmışsa başarıya ulaşır. Nesnel koşullar, bizim irademizden bağımsız olarak var olan maddi etkenler cümlesidir. Öznel koşullar ise, bilinçli ve örgütlü insanın yapabileceklerini ifade eder. Ama bazen öyle insanlar çıkar ki, iradesiyle, çalışkanlığıyla, bilinciyle bizzat kendisi eylemin maddi koşulu özelliğini taşırlar. O varsa, koşullar önemli ölçüde hazır demektir; o varsa başarıdan kuşku duyulmamalıdır; o varsa nesnel koşullardaki kimi eksikler hesap edilmeyebilir! Hatta bazen, kendisi yoksa bile adı yeter! Ata Soyer, o ender insanlardan biriydi.

Pek çok özelliğinin, çok boyutlu entelektüel dünyasının, yeteneklerinin ve kişilik özelliklerinin özel bir hayat biçimi için tasarlanıp bir araya getirildiğini düşündürürdü. Bir işi yaparken hemen sonrasında yapacağı bir başka işi gözden geçirir, bir konuşmasının ya da yazısının ana hatlarını planlarken izlediği bir filmde, sevdiği bir şairden, başından geçen gülünç bir rastlantıdan söz edebilirdi. Onu bütün yönleriyle ve bir yazıda anlatmak elbette olanaksız... Bu yüzden, Ata Soyer'in emeğinin geçtiği pek çok alandan biri olan cezaevleri ve mahkûm sağlığı konusu üzerinden bir özet yapmaya çalışacağım.

"Önce İnsan Olmak!"

Vicdani ve ahlaki yükümlülüklerin gereğini yerine getirmek üzere çaba göstermek, aydınlanmış bilincin yüksek bileşenleri içinde bir erdem ilkesi değeri taşır. Saf adanmış, bunu gerçekleştirmek üzere içine kapanabilir, ruhunu arındıracak binbir yol deneyebilir. Çoğunlukla derdi kendisiyledir. "Nefsiyle" dövüşerek bütün ömrünü tamamlayabilir. Kendisinin dışında değiştirmesi gereken başka bir dünya olup olmadığı umurunda değildir. "Kötülük" benliğine yönelmiş bir iç saldırdır ve baş etmek için kendisini değiştirmelidir!

Doğru ve yanlış, iyi ve kötü, güzel ve çirkin başka bir bilinç bakımından da varoluşun karşıt ölçütleri olagelmıştır. O bilinç, doğruya, iyiye ve güzele ulaşmak için bunların karşıtlarından örülmüş bir dünyadan kaçmak yerine, dövüşmeyi seçer. Tarihte bunlara isyancı denmiştir.

Belki önlerine gelen yol sapaklarında ve güçlükler karşısında kendilerine sordukları tek soru "insana yakışan hangisidir" olan insanlar! Hiç kuşkusuz Ata Soyer onların soyundandı.

Uzun mücadele yıllarında edindiği ve hayatının her alanında sonuna kadar sadık kaldığı tek ilke buydu ve kitaplarından birine belki de bu yüzden o

*Toplum ve Hekim Dergisi Danışma Kurulu Üyesi

yanıtları hiç bulunamayacakmış gibi duran binlerce "neden?" sorusuna verilebilecek tek cevabı ad olarak koymuştu: "*Önce İnsan Olmak!*"

İnsan olmanın gereğini yerine getirmenin yolunun dünyayı değiştirmekten geçtiğini, ama bunu tek başına yapamayacağını biliyordu. "Halkla birlikte" kavramının aslında basit bir "*amaç uğruna birlik*"ten çok ötede anlamları olduğunu, düz anlamıyla politikadan daha farklı boyutları kapsadığını onun hayatına bakarak görebiliriz. *Bir halk sağlığı* uzmanı olması nasıl rastlantı olabilir ki?

Hekim olmak yeter mi?

Mesleğin etik ilkelerini konuştuğumuz bir sırada anlattıklarını dinlerken, "desene bir hekimin ayrıca komünist olmasına gerek yok, hekimlik yeter!" demiştim. "Hayatta ne hekimler var bir bilsen" der gibi güldü. Dünya görüşüyle mesleki hünerini bu kadar birleştirmiş çok insan yoktur. Hayattaki yerini anlamlı kılmak ve sorumluluklarını yerine getirebilmek için en uygun mesleği seçmişti. Ne var ki yalnızca hekim olarak kalmak ona yetmezdi. Kullanmayı en iyi bildiği araçlarla toplumsal mücadele içinde yer alan bir örgütçü, yazar, konuşarak, eylem yaparak, bu dünyayı değiştirmek isteyen herkesle birleşerek çalışmanın nasıl da verimli olabileceğini hepimize o gösterdi. Yalnızca hekimler için değil, mühendisler, mimarlar, avukatlar, öğretmenler için de geçerliliğini kabul edebileceğimiz bir ilkenin somut haliydi. Mesleğin bütün inceliklerini bilmek, en iyisi olmak ve bunu devrimcilikle birleştirmek! Bir başka yüksek örneğini Halit Çelenk de gördüğümüz bu özelliğin, bireysel bilinç, toplumsal sorumluluk ve bilimsel eğitim gibi boyutları vardır ve Ata Soyer, eyleminin bütün alanlarında bunlar arasındaki bağlantıları ustalıklı kurmuştur.

Cezaevleri!

Cezaevleri doğaları gereği sağlıklı yerlerdir. Özellikle öyle olsun diye tasarlanmışlardır sanki. Temiz hava, mikropsuz yiyecek içecek bulunmayacak, akli başta tutacak tüm yollar olabildiğince kapalı olacak!

Yalnızca bu yüzden bile, sağlık söz konusu olduğunda kendisini sorumlu hisseden her hekimin ilgisini çekmelidir. Ata Soyer gibi bir hekim içinse, bunun ötesinde bir anlamı ve önemi vardır. Cezaevleri, Ata için bir odak noktasıdır. Bütün insani sorunların düğüm noktası, en yoğunlaşmış hali, toplumsal hayatın içinde dağılmış ve görünmez

kılınmış bütün sorunların kristalleştiği bir laboratuvar alanıdır sanki!

Oraya bakınca ilk olarak, insan olmanın en yakıcı hallerinden birini görmüştür. Özellikle "ceza" ile "eza" arasında dolaysız bir ilişkiyi geleneksel olarak kurmuş, biri gerekiyorsa diğersinin de olmasını önsel olarak kabul etmiş bir siyasal sistemde yaşamının bir hekim olarak önüne koyduğu sorumluluklar vardır.

Bir yazısında, bu sorumluluğu mesleği adına şöyle açıklıyordu: "*Öncelikle mahkûmlar değil, insanlar diyoruz. Özgürlüğü belirli süre alınmış insanlar... İnsanlarla ilgilimiz. Onun için cezaevleri ile ilgilimiz. Özellikle 1980 darbesinden sonra ülkemizdeki 'yangın'ın odaklarından biri olduğu için, bu yangını söndürmeye çabaladığımız için ilgilimiz. İnsan hakları ihlallerinin en yaygın olduğu yerler olduğu ve buna karşın seçeneklerin çok sınırlı olduğu için ilgilimiz. Bu eşitsizlikler dünyasında eşitsizliklerden en çok mağdur olanlar cezaevlerinde olduğu için ilgilimiz.*"

İlkesel düzeyde, cezaevlerinin diğer topluca yaşanan yerlerden pek bir farkı yoktur. Bir fabrikada, öğrenci yurdunda, mülteci kampında, doğal felaketlere uğramış insanların zorunlu barınma yerlerinde de "halk sağlığı" kavramı onu göreve çağırır.

Ama cezaevlerinin bu genelleme içinde farklı bir yeri vardır. Oradaki zorunlu ikamet devletle birey arasındaki ilişkiden doğmuştur. Bu yüzden, diğer zorunlu toplu yaşama mekânlarında olduğu gibi, orada da insanların sağlıklı yaşama hakkı olduğu akla pek gelmez, getirilmek istenmez! Oysa Ata Soyer'in hareket noktası son derece basittir ve mevcut hukuk kuralları içinde de tartışılmaz bir yeri olması gerekir: Kişi, hastalanmaya mahkûm edilemez! Hastalanan her mahkûm, diğer insanlar gibi sağlık *hakkına* sahiptir! Hasta olmasa da, her mahkûm sağlıklı koşullarda yaşama hakkına sahiptir!

Ata Soyer'in sayısız makalesi ve kitabı içinde bu yalın ve tartışma götürmeyecek ana fikir çok sık ve yoğun olarak işlenmiştir. Bu kadar basit ve sanki herkes tarafından ayrıca bir kanıt gerekmezsiniz kabul edilebilecek kadar açık olan bu tezin neden bu kadar ısrarla ve defalarca tekrarlandığını, ancak bizler ve bize benzer ülkelerde yaşayan halklar anlayabiliriz!

Bir makalesinde, "*bu topraklarda cezaevinde ölüm, hastalık, sakatlık bir SALGIN niteliğindedir. Dolayısı ile cezaevi-sağlık meselesi, bir toplum sağlığı meselesidir.*" diyordu.

Özellikle 1980 sonrası koşullarda bu “salgın” yüzlerce can almış, yalnız cezaevlerine tıkılmış olanları değil, toplumsal ve siyasal bağlarla ilişkide oldukları bütün bir toplumu sarmış ve etkilemiştir. Bu yüzden de Ata Soyer’in konuya ilgisi insancıl ve mesleki gerekçeleri aşarak, toplumsal ve siyasal bir mücadele boyutu kazanmak zorunda kalmıştır.

Uluslararası deneyimlerden de yararlanarak, sağlam bir mantıkla ve inkâr edilemez gerçeklere dayanarak kaleme aldığı bütün yazılarında, yaptığı konuşmalarda yalnızca eleştirmekle ve teşhir etmekle kalmayıp yol gösteren ve çözüm öneren düşünceler ileri sürmüştür. Sağlıkla ilgili bütün resmi kurumlara, cezaevlerini kuran ve yöneten kurum ve kişilere, çok basit dört ilkeyi ezberletmeye çalışıyordu.

- Her mahkûmun hekime/sağlık hizmetine ulaşma hakkı vardır
- Mahkûmlar, mahkûm olmayanlarla denk hizmet hakkına sahiptir
- Tıpkı mahkûm olmayanlar gibi, mahkûmlar da tedavi sırasında onay ve mahremiyet hakkına sahiptir
- Hekim ya da sağlıkçı mesleğini yaparken tamamen bağımsız olmalıdır

Ülkemizde, bunların her biri başlı başına mücadele konusu olmuştur. Hekim bulundurmeyen cezaevleri çoktur. Hastalanınca hastaneye ya da bir sağlık kuruluşuna götürülmediğinden ya da ilaç edinemediğinden sayısız mahkûm, “sağlık hizmetine ulaşamadığı için” hayatını kaybetmiştir.

“Denk hizmet” ayrı bir sorundur ve ya da her halde bir hayaldir!

Onay ve mahremiyet ise özellikle açıklık grevleri ve ölüm oruçları gibi bir direniş biçimini sık kullanan mahkûmların karşılaştıkları özel bir duruma işaret etmektedir. Direnişçi tedaviyi reddetme hakkına sahip midir, yoksa zorla, ya da uyutularak serum bağlanabilecek midir? Aynı süreçte, hekim ya da sağlıkçının bağımsızlığı kavramı da karşılaşılan sorunlardan önde gelen bir duruma işaret etmektedir. Hekim ya da sağlıkçı, mesleğinin gereğini mi yoksa kendisine emredilene mi yapacaktır?

Ata Soyer, bu ilkeleri, yakından ilgilendiği cezaevleri direnişlerinden elde ettiği gözlemlere,

toplumsal ve siyasal deneyime dayanarak yeniden hatırlatmaktadır. Bu aslında hem meslektaşlarına hem de cezaevleriyle ilgili devlet kurumlarına yöneliktir ama bunlardan yararlananların başında bizzat cezaevlerinde yatanlar gelmektedir. Bedenlerini bir direniş aracı olarak kullananlar da hangi haklara sahip olduklarını ondan öğrenmişlerdir.

Karşı karşıya olunan durum aslında çelişkilerle yüklüdür. Bedene, sağlığa kalıcı zarar vereceği bilinerek yapılan eylemde hekim nerede duracaktır? Gözünün önünde eriyen bedeni kurtarmak için mesleğinin gereğini yapmayacak mıdır? Bunun için, gerekirse zorla tedavi yoluna gitmeyecek midir?

Hasta hakları kavramının Türkiye’de tartışılmaya açılması, sanıyorum ilk kez bu süreçte başladı. Çok daha geniş kapsamıyla bütün yurttaşları ilgilendiren bir konu olmasına karşın, öncelikle mahkûmlar üzerinden gündeme geldi. Ya da somut karşılığını bu alanda bulduğu için benim belleğimde böyle yer etmiş olabilir. Bu tartışmaya derin bilgisi ve keskin mantığıyla olduğu kadar siyasi cesaretiyle de damgasını vuran Ata Soyer oldu. Açık biçimde direnişçi tutsakların temel haklarını gözetken bir yerden bakarak, hem bir hekim olarak hem de toplumsal muhalif kimliğiyle mevzisini kurdu.

Hekim olarak cevabı netti: *“Cezaevi ve sağlık meselesi nasıl ele alınmalıdır? Aslında genel sağlığa yaklaşım tarzımız ile cezaevi ve sağlık meselesine yaklaşımımız birbirinden farklı değildir.”*

Toplumsal sorumluluk bakımından da aynı açıklıkla yerini belirlemişti: *“Bunların geliştirilmesi, cezaevlerinin toplumsal bir duyarlılık ile sahiplenilmesi ile mümkün olacaktır.”*

Demek ki, cezaevleri, hekimliğin ve toplumsal duyarlılığın keşişme alanlarından biriydi.

Koskoca bir sorunlar yumağı halinde önünde duran çelişkilerle dolu toplumsal hayatı çözmek için bazen onun tümüyle tüketilmeye terk edildiği bir noktadan yola çıkmak gerekebilir.

Ata Soyer, insani, siyasi, mesleki bütün özelliklerini cezaevleri ve sağlık sorununa seferber ederken, söze “önce insan olmak” diye başlamış, “önemli olan değiştirmektir” diye bitirmiş eylemci bir bilgindi.